

12

MEGYEI MONOGRAFIÁK.

MAGYARORSZÁG KÖZGAZDASÁGI ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI ÁLLAPOTA

KÖZREBOCSÁTJA A M. T. AKADÉMIA NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK
HOZZÁJÁRULÁSÁVAL A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSULAT.

BODROGKÖZ

A KIVÁNDORLÁS SZEMPONTJÁBÓL.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÁLTAL A GROEDL-
DÍJJAL JUTALMAZOTT PÁLYAMŰ.

IRTA

LEGENYEY BODNÁR PÉTER.

KÜLÖNLÉNYOMAT

A »KÖZGAZDASÁGI SZEMLE« 1903. ÉVI NOVEMBER—DECZEMBER HAVI FÜZETEIBŐL.

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG

1903.

Eddigélé a következő monografiák jelentek meg:

- I. kötet (szerkesztette Körösi József.)
1891. Körösi József Bevezetés.
1. Grünwald Béla Zólyom megye.
2. Szmrecsányi Arisztid Liptó megye.
3. Pisztóry Mór Pozsony város.
4. Sváb Frigyes Szepes megye.
5. Ifj. Kubinyi Miklós Arva megye.
- II. Ifj. gróf Széchenyi Imre Somogy megye (1892.)
- III. Gaál Jenő Békés megye (1892.)
- IV. Gaál Jenő Csanád megye (1892.)
- V. Ballagi Géza Zemplén megye (1893.)
- VI. Berényi Pál Sopron megye (1895.)
- VII. Thuróczy Károly Nyitra megye (1896.)
- VIII. Nyegre László Máramaros megye (1900.)
- IX. Ruffy Pál Bars megye (1901.)
- X. T. Nagy Imre Csik megye (1902.)
- XI. Téglás Gábor Hunyad megye (1903.)

MEGYEI MONOGRAFIÁK.

MAGYARORSZÁG KÖZGAZDASÁGI ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI ÁLLAPOTA.

KÖZREBOCSÁTJA A M. T. AKADÉMIA NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK
HOZZÁJÁRULÁSÁVAL A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSULAT.

BODROGKÖZ

A KIVÁNDORLÁS SZEMPONTJÁBÓL.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÁLTAL A GROEDL-
DÍJJAL JUTALMAZOTT PÁLYAMŰ.

IRTA

LEGENYEY BODNÁR PÉTER.

KÜLÖNLENYOMAT

A »KÖZGAZDASÁGI SZEMLE« 1903. ÉVI NOVEMBER—DECZEMBER HAVI FÜZETEIBŐL.

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY TÁRSASÁG

1903.

Előszó.

A Magyar Tudományos Akadémia 1903. májusában a kivándorlás kérdésének tárgyalására kitűzött Groedel-jutalmat felerészben *Legenyey Bodnár* Péternek, a bodrogi tiszaszabályozási társulat titkárának ítélte oda, a Bodrogköz kivándorlásáról írott dolgozatáért. Az akadémiai bírálóknak, *Ballagi* Gézának és *Földes* Bélának ítélete szerint »e pályamű különös része nemcsak, hogy tartalmilag nagyon értékes, de valóságos mintául is szolgálhat arra nézve, hogy a kivándorlás kérdését gyakorlatilag miképen kell tárgyalni«, ellenben a mű általános részének kinyomatását az Akadémia mellőzendőnek tartotta.

Ez alapon a pályakoszorús dolgozat szerzője kutatásainak eredményét az általános rész elhagyásával alakította át olyképpen, hogy értekezése a Bodrogköz teljes kivándorlási monografiájának nevezhető. Ebben az alakjában bocsátjuk közre a becses tanulmányt, a való állapotok hű megfigyelését, abban a meggyőződésben, hogy nemcsak egy kiváló kivándorlási dolgozatot, hanem egy kész közgazdasági monografiát is nyer általa irodalmunk.

A szerkesztők.

Bodrogköz a kivándorlás szempontjából.

A Magyar Tudományos Akadémia pályázatot hirdetett oly munkára, mely a »hazánkban egyre növekedő kivándorlás elleni küzdelemben az önnönmagát irányító társadalom feladatait, közreműködésének módját és eszközeit illetőleg a kivándorlási jelenségeknek a helyszínén tett szorgos megfigyelése és tanulmányozása alapján gyakorlatilag érvényesíthető és keresztülvihető javaslatokat tesz. A munka egységes nagyobb területre is szoritkozhatik.« A pályázati feltételek ezen utóbbi pontja értelmében a *Bodrogközt* teszem bővebb tanulmány tárgyává; nemcsak azért, mert itt éveken át szerzett közvetlen tapasztalataim erre nekem módot nyújtanak s a kivándorlási mozgalom itt oly arányokat ölt, mint az országnak talán egy magyar vidékén sem, — de azért is, mert oly jelenségek észlelhetők itt, hogy azokból általános következtetéseket, javaslatokat lehet tenni az egész országra.

*

A *Bodrogköz* — a nagy magyar alföld északi csúcsán — Zemplén vármegyének egy terjedelmes, 1250 □-kilométert tevő járása s a Tisza, Bodrog és Latorcza folyók által körülzárt — mintegy elszigetelt — vidék. Lakosai — bár sok községet régibb időben szláv telepések alapítottak — ma mind büszkén vallják magukat magyaroknak s más nyelvet nem beszélnek.

Bodrogköz 30—40 évvel ezelőtt még boldog vidék volt. Patriárkálisan, jó egyetértésben éltek itt egymással az úr és a paraszt. Ez utóbbiaknak különösen jó dolguk volt; a birtokosok részéről úgyszólván ingyen használni engedett mérhetetlen árterületeken, — melyeket szántani, vetni a legszárazabb esztendőekben sem lehetett, — virágzó állattenyésztés, halászat, csikászat, nádlás stb. könnyű, gondtalan életet biztosítottak nekik. Hires volt is a bodrogközi nép, bár gyakran jámbor humoráról, a mit az általános jólét fejlesztett ki benne. Ma Bodrogköz valóságos siralomvölgye. A nép ezrei kelnek messze, tengeren tulra, hol a nyomortól, hol a gazdagodási vágytól üzetve s ennek nyomában — ha van is itt-ott kedvező anyagi eredmény — lazul minden, bajt bajra halmozva. S azon nép teszi meg ezt a rengeteg utat oda-vissza többször is, kik közül sokan ezelőtt.

még a harmadik szomszéd falut sem ismerték. És jellemző és sajátos egyes községekben az is, hogy a mikor s a milyen arányban változott át a Bodrogköz a csatornázás folytán a tavak, mocsarak és lápok birodalmából buzát, repcét termő s virágzó mezőgazdasági területté, ugyanakkor s ugyanolyan mérvben indult meg — folyton fokozódva — a kivándorlás is. Ma Bodrogköz népének legjava kint van Amerikában, a munkabíróknak majdnem $\frac{2}{3}$ -da; elképzelhető ezen nagyarányú kivándorlásnak úgy gazdasági, mint minden más irányban való hatása s mindez annál aggasztóbb, mert a mozgalom mindig jobban fokozódik s nagyon sokakat az itthon levők közül is egyedül az utiköltség hiánya tart vissza.

Hogy a bodrogközi kivándorlási mozgalmat könnyebben tanulmányozhassuk, az itt következő kimutatásban községenként,¹⁾ egy-két helyen körjegyzőségenként összeállítottam a következtetésekre is legalkalmasabb jelenségeket s a Bodrogközhöz hozzávettem egy néhány szomszédos ungi és szabolcsi községet, a hol a kivándorlás úgy mérvére, mint okaira nézve hasonló.

¹⁾ Körjegyzőségenként való egymásutánban.

1 Sorszám	2 Község neve	3 Lakosainak száma	4 Kivándorlot- tak száma			5 Mikor kezdődött a kivándorlás?	6 Mikor volt legnagyobb?	7 Küldenek-e pénzt?	8 Kivándorlási okok
			összesen	családi	családfő				
1	Csap (Ung megye)	1800	62	5	12	1890	1900	Meglehetősen	Mostoha termékek, folyton növekedő köz- terhek, keresethiány s részben gazdagodási vágy.
2	Salamon (Ung megye)	820	95	5	61	1890	(1902) Most	Sokat	Keresethiány és nyo- moruságos gazdasági viszonyok.
3	Záhony (Ung megye)	1150	180	5	—	1896	(1902-ben csak 2 ment ki) 1900	Igen	Gazdagodási vágy és keresethiány. Két eset igazságszolg. elől (ezek Canadában). A küldött pénz és jó hi- rek is csalogatják őket.
4	Berczel (Szabolcs megye)	1900	150	3	120	1897— 1898	1900	Sokat	Gazdagodási vágy.
5	Kenézlő (Szabolcs megye)	1200	79	4	33	1890	Folyton fokozódik	Meglehetősen	Gazdagodási vágy, mert onnan sok pénzt küldenek.
6	Viss (Szabolcs megye)	1072	33	1	28	1890	1901—1902	Évente mint- egy 2000 ko- ronát	Gazdagodási vágy és megélhetés.
7	Balsa (Szabolcs megye)	1400	21	3	10	1897	1901	Keveset; sokan ott eliszszak	Gazdagodási vágy.
8	Rad (Zemplén megye)	504	76	2	28	1887	1901—1902 »ömlik«	Meglehetősen és sokan	Gazdagodási vágy és luxus Rokonok csalogató levelei, az ottani jólét s onnan jövő pénz.
9	Véke (Zemplén megye)	635	113	6	54	1890	Folyton fokozódik	Egyenkint át- lag 500 koro- nát, egyesek többet is	1. Gazdagodási vágy, utánzási hajlam és cifrázkodás. 2. Keresethiány.
10	Boly (Zemplén megye)	734	200	10	20	1884	Folyton na- gyobb mérvű	Szépén küldenek	Szegénység; vagyonyszerzés, hogy megélhetési módot biz- tosíthatasson jövőre
11	Palfölde (Zemplén megye)	184	30	—	—	1890	1900. folyton fokozódva	Nem sokat	Szegénység, gazda- godási vágy, általános elégedetlenség, egy- másat biztatás, csábítás.
12	Szent-Mária (Zemplén megye)	501	60	—	—	1890	1900	Meglehetősen	Ugyanazok.
13	Szinnyér (Zemplén megye)	335	40	—	—	1890	1900	Meglehetősen	Ugyanazok.

9	10	11	12	13	14
Visszavándorlás	Kereseti és gazdasági viszonyok	Kapnak-e részben földet?	Van-e közös legelő?	Van-e házi ipar?	Javaslatok s egyéb megjegyzések. (A hol az »okok« és »kereseti viszonyok« rovataiban ellenmondások vannak, ott különböző felfogások vannak bevezetve)
--	Mostohák	Nagyon keveset	Nincs	Nincs	
Jönnek jó mód-ban, de visszagondolnak	A lehető legrosszabbak	Nem	Nincs	Nincs	Kereset-forrás kellene.
15-en jó mód-ban; 2 készül vissza.	Tűrhetők	Kapnak	Van	Nincs	
--	Kielégítő	Nem	Van	Nincs	
Néhány; de ismét vissza, mert nehéz ismét a krumplához szokni	Elég jók: nyáron 2—2.40 kor., télen 1 korona napszám	Kaphatnak	Van	Nincs	Olaszi-Czigándi vasút építése és öntözési berendezés.
Néhány, de megy vissza	detto	detto	Van	Nincs	Öntözés.
4 jött rossz mód-ban vissza, de egy se készül	Közepes	Az uradalom nem ad	Van s ezenfelül a határ 1/3-da ugar	Nincs; de lehetne, mert sok vessző van	Iszákos nép, dologtalan és ürhatnám; sok korcsma, adósságuk van.
2/3-ad jó mód-ban s mihelyt elköltik, mennek vissza	Nem jók	Kapnak	Van, de rossz	Nincs	A nép iszákos; egy család átlag 60 koronát költ évenként pálinkára.
6 jött haza kereset nélkül, újra vissza	1. Jók; a kivándorlottak nagyobb része birtokos is. 2. Nem tudnak megélni	1. Kapnak, de nem vállalnak s nem dolgoznak jól. 2. Nem kapnak	Nincs; fűszedéssel tartják a tejelő jóságot	Nincs	
A kik jó mód-ban jönnek, nem készülnek vissza	Roszzak; vagyonukból nem élhetnek meg; napszámra sem mehetnek, mert akkor éppen saját munkájukkal vannak elfoglalva	Nem	Van, de rossz, mert a Latorcza árvize évenként többször is elönti a kaszálókkal együtt	Nincs	Ha örök áron s olcsón szántóföldet kaphatnának, az esetben nem mennének ki.
Kevés, a mint teheti, visszamegy	Roszzak	Kapnak nagy rászolgálással	Van	Nincs	Több munka-alkalom, nagyobb munkabér, állandó foglalkozás (gyárak).
detto	Roszzak	Nem	Van	Nincs	detto
detto	Maradhatós	Keveset rászolgálással	Kapnak rászolgálással	Nincs	detto

1	2	3	4			5	6	7	8
			Kivándorlotak száma						
			összesen	család	családfő				
Sorszám	Község neve	Lakosainak száma				Mikor kezdődött a kivándorlás?	Mikor volt legnagyobb?	Küldenek-e pénzt?	Kivándorlási okok
14	Zétény (Zemplén megye)	739	400	—	—	1890	1900	Sokat; évenként átlag 4000 koronát	Mostoha termékek, folyton növekedő közterhek, keresethiány s részben gazdagodási vágy.
15 16 17 18	Leleszi körjegyzőség : (Zemplén megye) Lelesz Lelesz-Polyán Szolnocska Kaponya	3343	1230	168	280	1886	Folyton nagyobb mérvű	Nem sokat; egyesek igen	Gazdagodási vágy; leányokat férjhez menétel is. Keresethiány.
19	Kis-Géres (Zemplén megye)	1354	40	1	35	1892	Azóta folyton egyenlő mérvű	Ritkán	Gazdagodási vágy; Amerikában kevesebb a munkaidő s az élelem hasonlíthatlanul jobb. Nagy ártéri adó.
20	Szentes (Zemplén megye)	940	37	—	—	1897	1898. és most	Meglehetősen; 1903-ban 24000 koronát	Keresethiány, szegénység, adósság, gazdagodási vágy, közterhek nagysága.
21	Szomotor (Zemplén megye)	526	18	—	—	1894	1898	Nem sokat, de küldenek.	Ugyanaz s különösen gazdagodási vágy.
22	Kis-Ujlak (Zemplén megye)	194	23	—	—	1896	Folyton fokozódva	Sokat, idáig vagy 150000 koronát	Eleinte nagy szegénység, most már tapasztalva a sikert: csak a gazdagodási vágy.
23	B.-Vécs (Zemplén megye)	420	27	1	9	1898	1900-tól folyton fokozódva	Egyesek szépen; nagyobb része kevesebbet; egynehány semmit	Szegénység; eladósodás; jobb mód után való vágy; sem leelő, sem feles földet nem kaphat, sem keresetforrás nincsen; ha hazajön, az itteni napszámért nem akar dolgozni, inkább megy vissza.
24	Alsó-Bereczki (Zemplén megye)	592	20	3	6	1886	—	Küldenek	Keresethiány; gazdagodási vágy; úrhatalomság.
25	Felső-Bereczki (Zemplén megye)	321	16	1	7	1887	1901	Egyesek	Csak gazdagodási vágy.

9	10	11	12	13	14
Vissza-vándorlás	Kereseti és gazdasági viszonyok	Kapnak-e részben földet?	Van-e közös legelő?	Van-e házi ipar?	Javaslatok s egyéb megjegyzések. (A hol az »okok« és »kereseti viszonyok« rovataiban ellennondások vannak, ott különböző felfogások vannak bevezetve)
Kevés, a mint teheti, visszamegy	Maradhatós	Kapnak rászolgálással	Van	Nincs	detto
A kik jönnek is, mind mennek vissza; itt már nem érzi jól magát	Kedvezők; elég jók; gyengék	Nem kapnak semmit	Van s különösen Leleszen 2200 hold. Szolnocskán csak fejsők részére	Nincs	Megélni csak tudnának, de félre nem tehet semmit. Kellene: iparfejlesztés, gyárak, adóreform, adóminimum és előnyös földbérlet. Ezen jegyzőségben Leleszről magáról kint vannak mintegy 1000-en, Szolnocskáról pedig 70-en L.-Polyából 190. Kaponyának lakói legnagyobb részt cselédek.
Két, három, sőt négy ízben is visszamennek	Jók; (nyáron szőlőművelés, télen köfajtás és szállítás és gyékényfonás)	Kapnak, de csak a képések	Van	Van, gyékényfonás	
5 jó, 2 rossz módban; mennek újra vissza	Roszzak	Csak képések rászolgálással	Nincs	Nincs	Valamikor nem régen sokat kerestek a szentesiek köfajtás és készállítással, ma azonban ez a kereseti ág teljesen jelentéktelen.
6-an jó módban, de újra mennek vissza	Elég jók	Képések rászolgálással	Van	Nincs	Állandó kereset-források.
5-en jó módban	Roszzak; de most már a hozott pénzen saját birtokot vásároltak s nem szorulnak másra	Nem, de most már nincsenek is ráutalva	Van	Nincs	
6-an jó, 5-en rossz módban, de legalább az adósságaikat kifizették	Roszzak, itt nem tud megélni; a birtokos sem adhat nagyobb bért, mert akkor ő pusztulna el	Csak képések 1 hold kukoricza földet felébe 6 nap rászolgálással	Van, de rossz, kopár (ez is csak fejsőknek), bérbe drágán vesznek az írás és heverő jószágoknak, de ezt is nehezen kaphatnak	Nincs	
2 jött haza, nem mennek többé vissza	Maradhat. Nyáron 1.60 K. férfi és 1 K. női napszám	Csak a kepe után	Van, de kopár	2 család kosarat fon	Nem mennének Amerikába, ha télen-nyáron átlag 2 kor. napszám lenne; ha olcsóbb volna a legelő (ma 20 kor. egy jószágtól) s ha olcsó fát kapnának a hegyekből.
Néhányan jó módban; egy része készül vissza	A legjobbak	detto	Van, de kis terület	Kenderfonás, szövés; fűzősár és cirókeprőkészítés (új helyi piacra)	A napszámokat állandó téli-nyári foglalkozással (gyárban) lehetne visszatartani. A gazdákat nem lehet; ezek különben, mielőtt kerestek bizonyos összeget, visszajönnek.

1	2	3	4			5	6	7	8
			Kivándorlot- tak száma						
			Lakosainak száma	összesen	család				
Sorszám	Község neve	Lakosainak száma	összesen	család	családfő	Mikor kezdődött a kivándorlás?	Mikor volt legnagyobb?	Küldenek-e pénzt?	Kivándorlási okok
26	Luka (Zemplén megye)	1022	85	4	40	1889	1897	Nem sokat	Részből gazdagodási vágy, részben, hogy adósságait kifizesse.
27	B.-Szordahely (Zemplén megye)	1444	62	1	48	1884	1902	Igen	Egymást csábítás és nagyravágási okok.
28	Vajdácaska (Zemplén megye)	1084	150	4	100	1890	Pár éve folyton fokozódik	Igen	Egymást csábítás és rábicszés; könnyebb megélhetési mód s vagyonosodás.
29	Páczin (Zemplén megye)	1571	65	4	19	1870	Folyton fokozódik	Meglehetősen	Egyedül a megélhetés, mert nagy a szegénység.
30	N.-Kövesd (Zemplén megye)	1213	127	—	—	—	Folyton fokozódik	—	—
31	Orös (Zemplén megye)	614	55	—	—	—	—	—	—
32	K.-Kövesd (Zemplén megye)	587	42	—	—	—	—	—	—
33	Karos (Zemplén megye)	646	42	—	—	—	—	—	—
34	Karcsa (Zemplén megye)	1579	17	1	9	1895	1901-től folyton fokozódik	Sokat.	Az amerikai nagy bér csalja ki az embereket.
35	Karád (Zemplén megye)	2384	110	4	86	1896	1898	Néhány küld.	Pénzvágy; könnyebb élets; kalandos életvágy.
36 37	Kis- és Nagy-Czigánd (Zemplén megye)	3613	200	8	50	1892	1900	Nagy része küld.	Rendesen azért megy ki, hogy adósságait ott bedolgozza s aztán haza jön.
38	Z.-Agárd (Zemplén megye)	1726	250	18	35	1890	2 év óta nagymérvű	Küldenek.	Gazdagodási vágy; a dollár nagyobb értéke a mi pénzegységünkkel szemben.

9	10	11	12	13	14
Visszavándorlás	Kereseti és gazdasági viszonyok	Kapnak-e részben földet?	Van-e közös legelő ?	Van-e házi ipar ?	Javaslatok s egyéb megjegyzések. (A hol az »okok« és »kereseti viszonyok« rovataiban ellenmondások vannak, ott különböző felfogások vannak bevezetve)
Többnyire rossz módban jönnek haza 1—2—3 évi ottlét után; itthon is kereshettek volna annyit	Téli munka semmi	Rendkívül terhes feltételek mellett	Van, de adósággal terhelve	Semmi	
Jönnek-mennek	Kora tavasztól késő őszig jók	Kapnak	Van	Nincs	A nép nem takarékos; kapzsi és ürhatnám; itthon restel napszámba járni; úgy itt, mint Lukán az uradalmakat kellene az államnak bérbé venni és kiparcellázva a népnek kiadni.
20 rossz viszonyok közt; a legtöbben hazajönnek, de helyettük mások mennek	Elég jók, megélhetnének	Kapnak	Van	Gyékényfonás	Sok a magán és közteher; igaz, jó része ki is fizeti s meggyarapodik, de itthon már nem szivesen dolgozik s megy újból vissza.
A kivándorlás nagyobb, mint a visszavándorlás	Roszzak, mert megszaporozott a nép is s forgácsolódik a törzsvagyon	Kapnak mellékszolgáltatásokkal	Nincs	Nincs	Ha az uraság kellőleg gondozná őket, nem mennének ki.
—	—	—	—	—	Ezen községekre nem volt megbízható adat.
—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	
Kettőnek kellett költséget küldeni; az egyik visszament, a másik maradt; jönnek-mennek, mint a vándormadarak	Jók; csak a pap- és tanítóra rosszak	Súlyos mellékszolgáltatásokkal	Nincs	Nincs	Kevés a földjük, környezve 3 uradalomtól; ha a tyúk kilép a portáról, agyonlövi a kerülő; legelő és települő hely kellene nekik örök áron.
15% visszajön. A népet ügynökök csábítják ¹⁾	Jók; nyáron mindig van munka	Kapnak	Van	Nincs	Az itthon maradt asszonyok rossz útra térnek, a munkától elszoknak.
Jönnek-mennek	Nyáron jók, télen semmi	Kapnak, de keveset s mellékszolgáltatásokkal	Van (kevés)	Gyékényszövés	Elég jó módú nép, de az igénye is nagyobb; szorgalmasak, munkásak. Ha télen is volna munka (gyár), nem mennének ki.
Jó módban 10, rossz módban 7 mind vágyik vissza. A visszavándorlás csekély	Jók, de vagyonosodni akarnak s jobb élelemre vágnak	Nem akarnak, mert mellékszolgáltatásokkal jár	Nincs	Nincs	

¹⁾ Az ügynököknek ma már nagyon kevés befolyásuk van itt a kivándorlókra, mert egymást csábítják s irányítják.

1	2	3	4			5	6	7	8
			Lakosainak száma	Kivándorlot- tak száma					
Sorsszám	Község neve	összesen		család	családfő	Mikor kezdődött a kivándorlás?	Mikor volt legnagyobb?	Küldenek-e pénzt?	Kivándorlási okok
39	Leányvár (Zemplén megye)	622	29	—	—	—	—	—	—
40	Kis-Tárkány (Zemplén megye)	917	110	8	30	1888	1900	Caak 10/0-a küld; van rá eset, hogy Hamburgból gyalog jönnek haza.	Szükség és gazdál- kodási vágy. A nagy ártér és adó. Az ottani jó táplálék és «papucs» alól való szabadulási vágy is viszi őket.
41	Nagy-Tárkány (Zemplén megye)	1109	140	3	—	1886— 1887	1900—1902	Igen; többen magukkal hoznak.	Sok adósság, épít- kezés és silány kere- set; vagyonszerzés; osztatlan birtokállapo- tok (telekkönyvben).
42	Nagy-Géres (Zemplén megye)	931	43	2	12	1887	1899—1900	Egy része.	Gazdagodási vágy; elégedetlenség.
43	Nagy-Rozvány (Zemplén megye)	1186	150	10	30	1890	1896—1897 és 1902	$\frac{1}{3}$ eleget; $\frac{1}{3}$ csak a köl- csön vettét; $\frac{1}{3}$ elzúlik.	Gazdagodási vágy és nagy terhek.
44	Semjén (Zemplén megye)	634	41	—	—	—	—	—	—
45	Kis-Rozvány (Zemplén megye)	441	35	—	—	1894	1894. év óta folytonosan	Igen.	Keresethiány.
46	Lácza (Zemplén megye)	1218	120	12	—	1890	Folyton foko- zódik	Sokat; néme- lyike megva- gyonosodott.	A dollár értéke, jobb koszt, s hogy ott adót nem fizetnek, föld- éhség. Keresethiány.
47	Cséke (Zemplén megye)	249	25	2	16	1892	1896	Küldenek, de nem nagy mennyiségben.	Rossz termés, sze- gényesség, kereset- hiány.
48	Dámócz (Zemplén megye)	725	300	20	40	1890	Folyton fokozódik.	Némelyik küld.	Vagyonvágy s egyik a másik után megy. Nagy a szükség. Luxus.
49	Perbenyik (Zemplén megye)	1283	300	16	105	1884	1901	Sokat.	Kereset silánysága, gazdagodási vágy, köz- terhek. Sok adósság.
50	Ricse (Zemplén megye)	1761	250	10	80	1885	Most (1902).	Igen.	Keresethiány és megélhetés.

9	10	11	12	13	14
Visszavándorlás	Kereseti és gazdasági viszonyok	Kapnak-e részben földet?	Van-e közös legelő?	Van-e házi ipar?	Javaslatok s egyéb megjegyzések. (A hol az »okok« és »kereseti viszonyok« rovataiban ellenmondások vannak, ott különböző felfogások vannak bevezetve)
—	—	—	—	—	Ezen községre nem volt megbízható adat.
Kevés; 95% rossz módban s a mint tehetik, mennek vissza	Elég kedvezőek	Mellékszolgáltatmányokkal	Nincs	Nincs	Ha újra kapnának dohánytermelési engedélyt, nem mennének. Némelyek sok pénzt küldenek, de mire a férj hazajön, az »amerikás menyecskék« elköltik.
Igen, de visszavágnak s így a visszavándorlás jelentéktelen	Gyengék	Semmit. A mit a bérlők adnának, rossz és sok rádolgozással	Nincs, bérlőktől kapnak drágán, de már júniusban nincs rajta fű	Nincs	
7 jött vissza rossz módban; jönnek-mennek	Maradhatós	Kapnak keveset	Nincs	Nincs	A visszajöttek közül sokan rossz színben festik az amerikai állapotokat, mégis mennek, nem lehet azt megakadályozni.
3 visszajött jó módban, a többi rossz módban, de vágnak vissza	1. Nagyon jók. Marhatartás könnyű. 2. Gyengék	Kapnak	Van	Nincs	A kis gazdának derogál itthon napszámba járni; a koszt sem izlik azoknak, a kik már egyszer kint voltak.
—	—	—	—	—	Ezen községre nem volt megbízható adat.
—	Nem jók	Kapnak mellékszolgáltatmánynyal	Nincs	Nincs	
Jó módban jönnek haza. de újra vágnak vissza	1. Jók 2. Lehető legrosszabbak (?)	Kapnak	Van, de kevés	Nincs	
Csak 4-6 egyén jött vissza számba vehetőbb jobb módban, a többiek alig keresték meg az utiköltséget	Rossz és télen semmi	A kepecsek	Van s ez előnyös	Nincs	
Jönnek-mennek	Nyáron maradhat, télen semmi munka	Kapnak, de nem akarnak dolgozni	Nincs Ung megyében legeltetnek	Nincs	Gyárok kellenének.
10% rossz módban, 40% közép módban, 50% jó módban 80% többzör is megteszi az utat	Meglehetősen silányak	Kapnak, de silány a termék	Van s ez jó	Voltak kísérletek, de eredmény nélkül	Nem rendesek, nem szorgalmasak, iszákosak.
Ha jönnek is, visszamennek újra	Kedvezőtlenek	Kapnak kapást, de sok rászolgáltatással	Van, de kevés	Nincs	Tisztességes kereseti viszonyok megadásával korlátozható.

1 Sorszám	2 Község neve	3 Lakosainak száma	4 Kivándorlot- tak száma			5 Mikor kezdődött a kivándorlás	6 Mikor volt legnagyobb?	7 Küldenek-e pénzt?	8 Kivándorlási okok
			összesen	család	családfő				
51 52 53 54 55	Bélyi körjegyzőség: Bély Ág-Csernő Bacska Battyány Dobra	3625	600	30	120	1883	1900	1901-ben 200,000 koronát küldtek.	Előbb rossz kere- seti viszonyok; most már (?) itthon is meg- élhetnének s így (?) csak gazdagodási vágy.
56	Király-Helmezc (Zemplén megye)	2238	242	—	—	1890	1900	Küldenek, de nem sokat.	Szegénység, adós- ság, gazdagodási vágy.
57	Bodrog-Szőgh	234	26	—	—	—	—	—	—
	Összesen	55465	6575						

Már most, hogy tisztábban lássuk az egész kivándorlási mozgalmat s hogy könnyebben tehesük meg következtetéseinket, csoportosítsuk az egyes jelenségeket.

I. *A tanulmány tárgyává tett vidék — 57 község — összes lakosága 55.465 lélek.*

II. *Az Amerikában lévők száma 6575 (1902. év végéig).* Már itt hangsúlyozom, hogy a visszavándorlás alig számbavehető; a kik haza jönnek is, nagyobb részt visszavándorolnak.

III. *A kivándorlás kezdete s mérvé. 1. Kezdeté: 1870: Páczin. 1883: Bélyi körjegyzőség (5 község), Kis-Tárkány. 1884: Perbenyik, B.-Szerdahely, Boly. 1885: Ricse. 1886—87: N.-Tárkány, N.-Géres, Alsó- és F.-Bereczki, Leleszi körjegyzőség (4 község), Rad. 1889: Luka. 1890: Csap, Salamon, Kenézli, Viss, Véke, Palfölde, Szent-Mária, Szinyér, Zétény, Vajdácska, Z.-Agárd, N.-Rozvágy, Lácza, Dámócz, Király-Helmezc. 1892: Kis-Géres, Kis- és Nagy-Czigánd, Cséke. 1893: Bodrog-Vécs. 1894: Szomotor, Kis-Rozvágy. 1895: Karcsa. 1896: Záhony, Kis-Ujlak, Karád. 1897—98: Berczel, Balsa, Szentés.*

2. *Legnagyobb mérvű volt: 1896—97: Luka, Nagy-Rozvágy, Cséke. 1898: Szentés, Szomotor, Karád. 1900: Csap, Záhony, Berczel, Palfölde, Szent-Mária, Szinyér, Zétény, Bodrog-Vécs, Kis- és Nagy-Czigánd, Kis-Tárkány, Nagy-Tárkány, Nagy-Géres, Bélyi körjegyzőség (5 község), Király-Helmezc. 1901: Viss, Balsa, Rad, Felső-Bereczki, Karcsa, Agárd, Perbenyik. 1902: Salamon, Viss, Rad, Bodrog-Szerdahely, Nagy-Tárkány, Nagy-Rozvágy, Ricse, Szentés.*

3. *Folyton fokozódó mérvű: Kenézli, Véke, Boly, Palfölde, Szent-Mária, Szinyér, Zétény, Leleszi körjegyzőség (4 község), Kis-Ujlak, B.-Vécs, Vajdácska, Páczin, Karcsa, Agárd, Kis-Rozvágy, Lácza, Dámócz.*

9	10	10	12	13	14
Visszavándorlás	Kereseti és gazdasági viszonyok	Kapnak-e részben földet?	Van-e közös legelő?	Van-e házi ipar?	Javaslatok s egyéb megjegyzések. (A hol az »okok« és »kereseti viszonyok« rovataiban ellenmondások vannak, ott különböző felfogások vannak bevezetve)
10% rossz, a többi jó mód- baa s ezek 80%-a ismét vissza megy több ízben is	Nem elég; nagy a luxus. A kivándorlás folytán emel- kedett a nap- szám	Nincs kinek földet művelni, mert a munka- bírók $\frac{2}{3}$ -da kint van	Csak Battyány- ban, a többiek idegenben legeltetnek, hol sok az el- hullás	Nincs	Erőszak nélkül nem tart- hatók vissza. Az ott szer- zett pénzt a napszámos jobban megbecsüli, a gaz- da családoknál nincs lát- szatja, elkallódik s a esa- ládi élet fel van dülva.
Jönnék-men- nek	Eltékintve a szőlőművelés- től, hol a szom- szédos kis- gésiesi nagy concurrentiát csinálnak, rosszak	Nem kapnak	Van, de rossz	Nincs	Itt sok az intelligensebb elem (livatalnokok, ke- reskedők, iparosok), mert járási székhely; a nép egy része elég szorgalmas, de urhatnám; a kik má' kint voltak, nem tudnak ide szokni.
—	—	—	—	—	Ezen községre nem volt biztos adat.

4. Egyenlő mérvű volt: Kis-Géresen.

Megjegyzem, hogy úgy ezen, mint az ezután következő többi csoportosításnál a többször említe t községekben vagy többféle számba-
vehető jelenség mutatkozik, vagy a felfogások különbözők.

IV. A pénzküldés (általában).

1. Sok pénzt küldenek: Salamon, Berczel, Véke, Boly, Zétény (évenként átlag 40,000 koronát), Kis-Ujlak (idáig vagy 150,000 koronát), Karcsa, Lácza, Perbenyik, Bélyi körjegyzőség (5 község, 1901-ben 200,000 koronát küldtek).

2. Kevesebbet (meglehetősen, nem sokat): Csap, Záhony, Kenézli, Viss, Rad, Pálfölde, Szent-Mária, Szinyér, Leleszi körjegyzőség (4 község), Szentes, Szomotor, Bodrogvécs, Alsó-Bereczki, Felső-Bereczki, Luka, Bodrog-Szerdahely, Vajdácska, Páczin, Karád, Kis- és Nagy-Czigánd, Agárd, Nagy-Tárkány, Nagy-Géres, N.-Rozvány, Kis-Rozvány, Cséke, Dámócz, Ricse, Király-Helmech.

3. Egészen keveset: Balsa, Kis-Géres, Kis-Tárkány, Lelesz.

V. Megélhetési (kereseti és gazdasági) viszonyok.

1. Jók: Véke, Kis-Géres, Felső-Bereczki, B.-Szerdahely, Karcsa, Karád, Agárd, N.-Rozvány, Lácza.

2. Kevésbé jók (elég jók, maradhatóság, nyárban igen stb.): Záhony, Berczel, Kenézli, Viss, Balsa, Véke, Szinyér, Zétény, Leleszi körjegyzőség (4 község), Szomotor, Alsó-Bereczki, Luka, Vajdácska, Kis- és Nagy-Czigánd, Kis-Tárkány, Nagy-Tárkány, Nagy-Géres, Nagy-Rozvány, Dámócz, Bélyi körjegyzőség (5 község).

3. Rosszak: Csap, Salamon, Rad, Boly, Pálfölde, Szent-Mária, Szentes, Kis-Ujlak, Bodrog-Vécs, Páczin, Kis-Rozvány, Lácza, Cséke, Perbenyik, Ricse, Király-Helmech.

VI. Földet kapnak-e részben?

1. Kapnak: Csap (nagyon keveset), Záhony, Kenézlő, Viss, Rad, Véke, Pálfölde (nagy rászolgálással), Szinyér (keveset s rászolg.), Zétény (rászolgálással), Kis-Géres (csak a kepesek), Szentes (csak kepesek rászolg.), Szomotor (kepesek rászolg.), Bodrog-Vécs (kepesek rászolg.), Alsó-Bereczki (csak kepesek), Felső-Bereczki (csak kepesek), Luka (rendkívül terhes feltételek mellett), Bodrog-Szerdahely, Vajdáccka, Páczin (mellékszolgáltatásokkal), Karcsa (súlyos mellékszolg.), Karád, Kis- és Nagy-Czigánd (keveset m. szolg.), Agárd (de nem akarnak a m. szolg. miatt), Kis-Tárkány (m. szolg.), Nagy-Géres (keveset), Nagy-Rozvány, Kis-Rozvány (m. szolg.), Lácza, Cséke (a kepesek), Dámócz (nem akarnak vállalni), Perbenyik (silány állítólag a termés), Ricse (sok rászolg.), Bélyi körjegyzőség.

2. Nem kapnak: Salamon, Berczel, Balsa, Véke, Boly, Szent-Mária, Leleszi körjegyzőség (4 község), Kis-Ujlak, N.-Tárkány, Király-Helmech.

VII. Közös legelő.

1. Van: Záhony, Berczel, Kenézlő, Viss, Balsa, Rad (rossz), Boly (rossz, illetve a sok árvíz miatt használhatatlan), Pálfölde, Szent-Mária, Szinyér, Zétény, Leleszi körjegyzőség (4 község), (Leleszen magán 2000 holdon feül), Kis-Géres, Szomotor, Kis-Ujlak, Bodrog-Vécs (kopár, s csak fejtőknek, bérlet drága, de nincs is), Alsó-Bereczki (kopár), Felső-Bereczki (csekély terület), Luka (adóssággal terhelve), Bodrog-Szerdahely, Vajdáccka, Karád, Kis- és Nagy-Czigánd (kevés), Nagy-Rozvány, Lácza (kevés), Cséke, Perbenyik, Ricse (kevés), Bélyi körjegyzőségben lévő öt község közül csak Battyánban, Király-Helmech (rossz, kopár).

2. Nincs: Csap, Salamon, Véke (fűszedéssel tartják a tejelő jószágot), Szentes, Páczin (drágán bérelnék: 500 holdat 8000 koronáért), Karcsa (drágán és súlyos feltételekkel bérelnék), Z.-Agárd (drágán bérelnék), Kis-Tárkány, Nagy-Tárkány (bérlektől kapnak drágán s oly rossz, hogy már júniusban nincs rajta fű), Nagy-Géres, Kis-Rozvány, Dámócz (Ungmegyében legeltetnek). A bélyi körjegyzőségből: Bély, Ag-Csernő, Baccka, Dobra (idegenben legeltetnek [Ung], hol sok az elhullás).

VIII. Háziipar (tílen). 1. Nincs: Csap, Salamon, Záhony, Berczel, Kenézlő, Viss, Balsa, Rad, Véke, Boly, Pálfölde, Szent-Mária, Szinyér, Zétény, Leleszi körjegyzőség (4 község), Szentes, Szomotor, Kis-Ujlak, Bodrog-Vécs, Luka, Bodrog-Szerdahely, Páczin, Karcsa, Karád, Z.-Agárd, Kis-Tárkány, Nagy-Tárkány, Nagy-Géres, Nagy-Rozvány, Kis-Rozvány, Lácza, Cséke, Dámócz, Perbenyik (voltak kísérletek, de eredmény nélkül), Ricse, Bélyi körjegyzőség (5 község), Király-Helmech.

2. Van: Kis-Géres (gyékényfonás), Alsó-Bereczki (kosárfonás), Felső-Bereczki (kenderfonás, szövés; fűzkosár- és czirok-eprű-készítés), Vajdáccka (gyékényfonás), Kis- és Nagy-Czigánd (gyékényszövés).

IX. A kvándorlás két főoka. 1. A szükség: Csap, Salamon, Záhony, Viss, Rad, Véke, Boly, Pálfölde, Szent-Mária, Szinyér, Zétény, Leleszi körjegyzőség (4 község), Kis-Géres, Szentes, Szomotor, Kis-Ujlak, B.-Vécs, Alsó-Bereczki, Luka, Páczin, Karcsa, Kis- és Nagy-Czigánd, Kis-Tárkány, Nagy-Tárkány, Nagy-Géres, Nagy-Rozvány, Kis-Rozvány, Lácza, Cséke, Dámócz, Perbenyik, Ricse, Bélyi körjegyzőség (5 község), Király-Helmech.

2. Gazdagodási vágy: Záhony, Berczel, Kenézlő, Viss, Balsa, Rad, Véke, Pálfölde, Szent-Mária, Szinyér, Zétény, Leleszi körjegyzőség (4 község), Kis-Géres, Szomotor, Alsó-Bereczki, Felső-Bereczki, Luka,

Bodrog-Szerdahely, Vajdácska, *Karcsa*, Karád, Agárd, *Kis-Tárkány*, *Nagy-Géres*, *Nagy-Rozvány*, *Dámócs*, *Perbenyik*, *Király-Helmeccs*.

A két főokon belül csoportosítsuk a többi okokat:

1. A szükség, a szegénység okozói: Keresethiány és nyomorúságos gazdasági viszonyok; mostoha termés és folyton növekedő közterhek; sok magánadósság; kevés földbirtok; itthoni csekély munkabér és munkaalkalom (télen semmi), mely több helyen súlyos mellékszolgáltatmányokkal van terhelve; közlegelők hiánya, csekélysege, elviselhetetlen drága bérlete; a dohánytermelési engedély elvonása; a gabonaneműek kis ára, sertésvész.

2. A gazdagodási vágy rugói: Amerikából sok pénzt küldenek; nagy ott a munkabér s jobb az élelem; ottani keresményükből itt már sokan szereztek belsőséget, földcskét s mások is erre vágynak; az itthoni keresetből nem lehet gyarapodni, vagyont szerezni; az asszonyúép Amerikában 25—50 forint havi bért is kap.

3. Egyéb okok: A kint lévők részéről való csábítás; a lányok, miután itthon kevés a legény, férjhez menni is vágynak; egyesek a nép közhangulatát a következő szavakkal dokumentálják: »minek nyomorogjunk itt, mikor munkánknak sikerét nem látjuk, jövedelmünk a terhek fedezésére is kevés, mégis semminek se tekintenek, míg ott munkánk után tisztességünk, pénzünk s a mi fő, jó ellátásunk is van«. Kalandos életvágy; *a dollár másfélszeres értéke a mi pénzünkkel szemben*; a mint kiteszik hazulról a lábukat, levetik a gubát, kurta szoknyát, a férfiak polgári ruhába bujnak, a nők kalapot vesznek, hosszú szoknyát s első dolguk partraszálláskor, hogy lefényképeztessek magukat s hazaküldjék a fényképet; igazságszolgáltatás elől való menekülés, katonaság elől;¹⁾ a gazdák itthon szégyelnek napszámba járni; szabadságvágy a családi kötelék alul is, viszont a menyec-kék erővel is küldik uraikat; a telekkönyvi osztatlan birtokállapotok, e miatt sok megy ki, hogy közös tulajdonostársaikat kielégíthessék; sok közös porta (a nép szaporodása folytán 2, 3, 4, 5 család is lakik egy fedél alatt), vágynak külön portára (belhelyre) s erre pénzt csak Amerikában szerezhettek; a kik egyszer már kint voltak, nem tudnak visszaszokni sem az itteni gyenge kosztra, sem az itteni viszonyokhoz; tunyák, munkátlanok, iszákosak, nagyravágyás, úrhatnáság, luxus, nagy igények, utánzási hajlam, czifrázkodás stb. ne is folytassuk, hiszen tudja, érzi azt mindenki.

Idáig még mindig azon adatokból meritettünk, a melyeket lelkeszek, tanítók, jegyzők, gazdatisztek, valamint egyes birtokosok s a nép különböző árnyalatait képviselő egyének, mint ugyancsak saját és közvetlen megfigyeléseiket és benyomásaikat voltak szivesek rendelkezésünkre bocsájtani.

Ezen adatokhoz állítsuk be még az illetőknek különböző javaslatait, melyek szerintük hivatva volnának a kivándorlási mozgalmat csökkenteni, sőt meg is állítani, ilyenek: adóreform, adóminimum, az ártéri terhek csökkentése, szövetkezetek (fogy. és hitel) felállítása, iparfejlesztés, gyárak, a pénzegység összhangba hozatala, földparcellázás (örökáron vagy hosszú bérletben), olcsó legelő, olcsó fa, öntözési berendezés, olasz-czigándi vasutépítés.

¹⁾ Kint van hadköteles másfél ezer körül.

Az eddig előadottakból nyilvánvaló, hogy ezen az aránylag kis területen is a nemcsak hazánkra, de az egész világra ráillő okoknak és kérdéseknek oly halmaza állunk, hogy azok megszüntetéséből és orvoslásából jut bőven mindenkinek: a népnek magának, az egyeseknek, a társadalomnak és az államnak! Bodroghözön a két főök közül túlsúlyban van a szükség, a szegénység, mint azt a következő kimutatás is igazolja, mely a Bodroghöz birtokviszonyainak képét tárja elénk; ezen kimutatás egy-két hasábját kiegészítettem olyan adatokkal, a melyeket már ismerünk, de a melyeknek ismétlése éppen ezen összeállítást érdekesebbé és tanulmányozhatóbbá teszi.

Sorszám	Község	Az összes lakosok száma	Birtokok száma	Ezekből van 15 holdon felüli birtokos (egyház, pap, tanító & egyések)	A 100 holdon aluli területek (kataszt. hold)	A 15 holdon felültek le-számításával jut átlag egy családra hold	Kivándoroltak száma	A kivándorlásmérvény %-ában (kerek száma kiegészítve)	Jegyzet
1	Kis-Géres	1354	303	3	1898	6 1	40	3	Uradalmi cselédség is van itt.
2	Nagy-Géres	931	207	29	1674	6 1	43	4 5	
3	Dobra	427	130	12	876	5 4	—	—	L. a kivánd. %-ot 51. sorsz. alatt.
4	Nagy-Rozvágó	1186	194	18	1215	5 0	150	13	
5	Szinyér	835	74	3	416	5 0	40	12	
6	Szomotor	526	50	3	315	5 0	18	3	Uradalmi cselédség is van itt.
7	Örös	614	260	52	2065	5 0	55	9	Itt sok a külbirtokos.
8	Szentos	940	208	20	1268	4 6	37	4	
9	Kis-Kövesd	587	140	8	758	4 5	42	7	
10	B.-Szögh	284	39	1	188	4 5	25	9	
11	Bacska	641	195	14	1087	4 5	—	—	L. a kivánd. %-ot 51. sorsz. alatt.
12	Bély	905	128	8	727	4 7	—	—	L. a kivánd. %-ot 51. sorsz. a. (Uradalom)
13	Lelesz-Polyán	824	250	13	1350	4 6	190	23	
14	Z.-Agárd	1726	450	25	2229	4 0	250	15	(Uradalom).
15	Ágocsernő	494	83	4	412	4 0	—	—	L. a kivánd. %-ot 51. sorsz. a.
16	Felső-Bereczki	321	53	—	208	4 0	16	5	
17	Karád	2334	320	18	1577	4 0	110	5	(Uradalom).
18	Lácza	1218	166	16	895	4 0	120	9	(Uradalom) Sok a cselédség.
19	B.-Vécs	420	96	6	501	4 0	27	6	
20	Perbenyik	1283	231	14	1122	3 9	300	24	(Uradalom).
21	Véke	635	90	4	393	3 6	113	18	(Uradalom).
22	Cséke	249	82	7	400	3 5	25	10	
23	Kis-Czigánd	1847	422	20	1694	3 2	200	6	A 35. alatti N.-Czigándal együtt; a %o tehát a két község lakosainak együttes kombinálásával van számítva.

Sorszám	Község	Az összes lakosok száma	Birtokok száma	Ezekből van 15. holdon felüli birtokok (egyház, pap, tanító s egyesek)	A 100 holdon aluli területet (tasszt. hold)	A 15 holdon felüliek le-számításával jut átlag egy családra hold	Kivándoroltak száma	A kivándorlás mérve ‰-okban (kerék száma kiegészítve)	Jegyzet
24	Páczin	1571	215	8	745	3·0	65	4	(Uradalom).
25	Vajdácaska	1084	295	7	1029	3·0	150	14	(Uradalom).
26	Kis-Ujlak	194	60	3	247	3·0	23	12	
27	Kis-Tárkány	917	190	12	827	3·0	110	12	(Uradalom).
28	Kis-Rozványgy . . .	441	83	3	286	3·0	35	8	
29	Rad	504	82	3	297	3·0	76	15	
30	Pálfölde	184	39	1	147	3·0	30	16	
31	Luka	1022	175	10	795	3·0	85	8	(Uradalom).
32	Battyán	1153	220	8	829	3·0	—	—	L. a kivánd. ‰-ot 51. sorsz. a. (Uradalom)
33	Lelesz	1921	568	16	1792	2·7	1000	52	(Uradalom).
34	Karos	646	120	9	438	2·5	42	6	(Uradalom).
35	Nagy-Czigánd	1766	390	21	1374	2·5	—	—	L. 23. sorszám alatt.
36	Semjén	634	218	4	613	2·5	41	6 5	
37	Dámóc	725	265	11	837	2·4	300	41	(Uradalom).
38	Ricse	1761	295	1	730	2·4	250	15	Sok uradalmi cseléd-ség van itt. (Urada-)
39	Zétény	739	190	4	528	2·4	400	55	(Uradalom).
40	Alsó-Bereczki	592	80	2	221	2·3	20	3·5	
41	Boly	734	225	2	485	2·0	200	27	
42	Leányvár	622	122	3	303	2·0	29	5	(Uradalom).
43	B.-Szerdahely	1444	273	5	636	2·0	62	4	(Uradalom).
44	N.-Tárkány	1109	309	9	768	2·0	140	12·5	(Uradalom).
45	Karcsa	1579	187	2	420	2·0	17	1	(Uradalom) Sok a cse-lédség.
46	Nagy-Kövesd	1213	290	8	759	2·0	127	10·4	(Uradalom).
47	Király-Helmecz	2283	1050	20	2170	1·7	242	10·6	
48	Szent-Mária	501	—	—	—	—	60	12	(Uradalom).
49	Szolnocska	401	—	—	—	—	70	17	
50	Kaponya	197	—	—	—	—	—	—	(Uradalom).
51	Bélyi körjegyzőség	3625	—	—	—	—	600	16·5	L. 3. 11. 12. 15. és 32. sorsz. alatt a közsé-geket.
52	Szabolcsi és ungi községek	9342	—	—	—	—	620	6·5	
	Összesen	55465	10112	480	40594	3·2	6575	12	

¹⁾ Az összesítésből ezen összeg levonatott, mert az egyes községek külön is számba vannak véve.

Az ungi és szabolcsi községek kikapcsolása után pedig 5955 kivándorlót véve, 13‰ a bodrogi közti kivándorlás 1902. év végéig.

Megjegyzés. A 15 holdon felüli birtokokat az átlag kiszámításánál 20 hol-

A mennyiben a kivándorlási százaléknak később még hasznát vehetjük következtetéseink tételénél, tegyük ezt a jelenséget áttekinthetőbbé a következőképen:

5°/_o-ig terjed a kivándorlás a következő községekben: Karcsa (1), Kis-Géres (3), Szomotor (3), Alsó-Bereczki (3·5), Szentés (4), Páczin (4), Bodrog-Szerdahely (4), Nagy-Géres (4·5), Felső-Bereczki (5), Karád (5), Leányvár (5).

10°/_o-ig: Karos (6), Bodrog-Vécs (6), Kis- és Nagy-Czigánd (6), Semjén és a szabolcsi és ungi községek (6·5), Kis-Kövesd (7), Kis-Rozvány (8), Luka (8), B.-Szögh (9), Lácza (9), Örös (9), Cséke (10).

15°/_o-ig: N.-Kövesd (10·4), Király-Helmez (10·6), Szinyér (12), Kis-Ujlak (12), Kis-Tárkány (12), Szent-Mária (12), Nagy-Tárkány (12·5), Nagy-Rozvány (13), Vajdácaska (14), Agárd (15), Rad (15), Ricse (15).

20°/_o-ig: Pálfölde (16), Bélyi körjegyzőség (Bély, Dobra, Batytyán, Ág-Csernő, Bacska) (16·5), Szolnocska (17), Véke (18).

30°/_o-ig: Lelesz-Polyán (23), Perbenyik (24), Boly (27).

41°/_o-ig: Dámócz.

52°/_o-ig: Lelesz.

Előttünk áll már most a bodrogi közti kivándorlási mozgalom mindazon jelenségeivel s azon adatokkal, a melyekből talán lehetséges lesz javaslatainkat megtenni.

Mielőtt azonban ezt tennék, nem hagyhatok említés nélkül egy körülményt, mely a mostani birtokviszonyokra s ebből folyólag a nép elégedetlenségének keletkezésére — mely nemrég 1897—98-ban az országczerte ismeretes szociális mozgalomban is kifejezésre jutott — nem csekély befolyással volt.

Midőn ugyanis Bodrogi közön a tagosítási eljárás fogantatba vétetett — még az ármentesítés, illetve csatornázás előtt — a határok csak kevés művelhető homokdombokból, magaslatokból s rengeteg — akkori állapot szerint — hasznavehetetlen vízborította területekből állottak; szabad választása volt a népnek, e községeknek, hogy hol kívánják földjeiket kiasztatni? S ők úgy választottak — s nem is választhattak másképp — hogy sok helyt inkább kívántak például a többi közt 100 hold vízmentes magaslatot, mint ezzel egyenértékűvé tett 500—1000—1500 hold vízborította területet; hiszen ez is nekik kínálkozott olcsó legelő képében. Hogy meddig, azon ők nem gondolkodtak, valamint azon sem, hogy egy kis türelem, egy kis költséggel,

dankint vettem számításba — inkább *kedvezően* mutatva ki az átlagot — mitán van közte meglehetősen számban oly birtok is, mely 30—40—80—90 holdat tesz ki s így bátran állítható, hogy a kihozott átlag jobb a tényleges állapotnál.

A 100 holdon felüli birtokok ezen összeállításból ki vannak véve. Ezen birtokok 111 birtokossal — a sárospataki alsó határt, mint szintén Bodrogi közhez tartozó terület is belevéve, — kevés különbséggel 98.000 kat. holdat tesznek ki.

A szabolcsi és ungi községek, valamint a járáshoz tartozó Szent Mária, Szolnocska és Kaponya községek birtokviszonyainak összeállítására nem kaptam megbízható adatokat s így ezeket kihagytam; elegendő tanulság vonható ezek nélkül is.

Végül megjegyzem, hogy Örös, Kis-Kövesd, B.-Szögh, Karos, Semjén, Leányvár és N.-Kövesd községekben a kivándorlók mérvére nézve teljesen biztos adatokat nem szerezhettem s az adatokat a f. 903. évi hiteles adatok számbavételével hozzávetőlegesen állítottam be, de úgy, hogy kevesebb kivándorlót vettem, mint a mennyi valóban lehet az említett községekben.

egy kis vállvetéssel milyen kincses bánya varázsolható elő ezen árterületekből.

Ma, midőn látja a nép, hogy ezen, akkor semmibe sem vett, semmire sem becsült területek Bodrogeköz legjobb szántóföldjeivé s virágzó rétjeivé lettek, nem lát, nem érez egyebet, mint hogy »be lett csapva« s bár maga magát csapta be, a kiábrándulás egyformán keserű.

Ezen kitérés után menjünk vissza a bajokra s különösen azokra, melyek a bodrogeközi kivándorlási mozgalmat a szükség (szegénység, megélhetőség) szempontjából befolyásolják s jelöljük meg nyomban az orvosságokat, a hol lehet.

Felpanaszoltatnak tehát itt: 1. Rossz birtokviszonyok (kevés föld). 2. Keresethiány (télien semmi). 3. Közterhek nagysága, túlsága. 4. Magánadósságok. 5. Csekély munkabér. 6. Mellékszolgálmányok. 7. Közlegelők hiánya, csekélysege vagy drága bérlete. 8. A dohánytermelési engedély elvonása (t. i. kisbirtokosoktól). 9. A gabonaneműek kis ára. 10. Rossz termések, sertésvész.

1. A gabonaneműek kis ára, a rossz termések, a sertésvész nem rajtunk mullanak, itt tehát ne időzzünk.

2. Az előző kimutatásból nyilvánvaló, hogy Bodrogeközön a birtokviszonyok kedvezőtlenek; az egy-egy családra eső átlag-földbirtok oly kevés, hogy abból megélni lehetetlen; ha valóban és komolyan akarnók Bodrogeközön a kivándorlási mozgalmat mérsékelni, sőt megállítani, ezt az adott helyzetben csak úgy tehetnék meg, ha a népnek örökáron kedvező feltételek mellett, vagy bérben elegendő földet adnánk. Jelenleg is meglehetősen erjedelmű birtok van Bodrogeközön egyes bérlők kezén s lépten-nyomon hallani, hogy a földbirtok sokkal jobb gondozásban részesül a paraszt-bérlők kezében. Ha a nép így földhöz jutna, elvesztené jelentőségét úgy a keresethiány, mert volna elég téli gazdasági munkája is, mint a csekély munkabér, mert arra kizárólag már nem volna ráutalva; a közlegelő mizériák is elenyésznének, mert ott, a hol egyáltalán nincs a községeknek közlegelőjük, azt is bérelnének méltányos feltételek mellett.

Ezen orvoslási mód oly lényeges, hogy e nélkül — miután ma nálunk még ipari segítséget nem tudunk nyújtani — a kivándorlási mozgalom csökkentésére gondolni sem lehet. Hogy ezen orvoslási mód hol és miként alkalmaztassék, azt leginkább a helyi viszonyok vannak hivatva eldönteni. És bár úgy társadalmi, mint nemzeti tekintetektől elodázhatatlanná válik hova-tovább a kivándorlási mozgalom korlátozása, nem kevésbé fontos ez gazdasági szempontból magukra a birtokosokra nézve sem. Mert ha a megfogyott helybeli munkáskezeket pótolhatjuk is távolabb vidékekről hozott idegenekkel, ez által még nem kerültük el azon bajokat, melyek oly vidékek nagyobb gazdaságaira szoktak ólom-súlylyal nehezedni, a honnan a törzslakók tömegesen kivándorolnak.

Mert első sorban is az idegen munkás mindig drágább, mint a helybeli, másodsorban azt a körülményt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a nagyobb birtokok tulajdonosai és kezelői folyton szemben találják magukat a törzslakók elkeseredésével, sok helyen nyomorával, a mely utóbbinak enyhítése egyenesen és mindenütt a nagyobb gazdaságokat terheli s hogy nem csekély összegekkel, azt a nagybirtokok tulajdonosai maguk legjobban tudják és érzik. A min-

den oldalról feltoluló czélszerűségi szempontok mintegy követelik azon orvoslási mód alkalmazását, hogy a törzslakók elegendő földdel látassanak el s visszavarázoltassék azon régi állapot, a hol az úr és paraszt egymásra utalva, egymást segítve patriarchálisan, boldogan élték napjaikat, mert a mai viszonyok, állapotok fentartása, sőt fokozása a legkevésbé sem ajánlatos.

3. Szükséges volna azonban Bodroghközön egy néhány góczponton okvetlenül paraszt mintagazdaságot berendezni, mert a népnek a jövedelmet fokozó s a körülményeket alaposan egybevető okszerű gazdálkodásról fogalma sincs.

4. Öreg hiba volt, hogy a kisebb birtokosoktól a kicsiben való dohánytermelést már évekkel ezelőtt megvonta az állam; ezen gazdasági ágat a nép kedvvel űzte, mert jövedelmező; a hasznot nem kell neki kertészekkel megfelelni, mert ő maga a kertész. Ezt újból engedélyezni kellene, mert azon ok, mely az engedély megvonásánál irányadó volt, hogy tudniillik a kistermelők a csempészetet mozdítják elő, egészen tarthatatlan; ma nincs kicsiben való termelés, de csempészet azért van s éppen úgy szivják a »szűz dohányt« azok, a kik csak ilyet szeretnek, mint eddig. Itt Bodroghközön egy néhány község igen szépen pénzelt a kicsiben való dohánytermelésből s ettől teljesen elestek.

5. Elkéseredett panasz tárgyai a mindennemű közterhek, adózások; ezeknek ma-holnap elviselhetetlen nagyságát az egész országban mindnyájan érezzük; a közterheknek bármily csekély mérvben való újabb emelkedése valóságos indignatiót szül az adózó nép körében. A közigazgatási adóknál a többi közt például osztatlan felháborodás tárgyát képezi az újabb keletű kéményseprő-¹⁾ és ebadó;²⁾ ennek szükségességét és jogosságát senki sem akarja beismerni; ily, egyébként csekélynek mondható adózások fokról-fokra kiölik a népből az állam és hatóságok iránti bizalmat, kikben nem lát egyebet, mint olyan mumusokat, kik egyedül az ő terhelésükre vannak hivatva. Ez a közfelfogás félreismerhetetlen kifejezést nyer a mezőgazdaság részére szükséges különböző statisztikai adatok összeírásánál; nincs rá eset, hogy igazi vallomást adjanak terményeik, állatjaik mennyiségéről, mert azt hiszik, hogy az adót akarják megint emelni.

Ennek kifolyása azon általános óhaj is, hogy a közigazgatás mielőbb államosíttassék, mert a nép azt reméli, hogy akkor kevesebni fog a közteher.

Sok panaszt hallani Bodroghközön az ártéri adó ellen is s az elöttünk álló problema megoldását tenné nehezebbé az, ha az e részben a nép között felhangzó kifogások és nézetek felemlítését mellőznénk.

Bodroghköz egészben ártér s miután községenkint átlagos teherviselési kulcs van érvényben, minden terület, még a hegyek is ártéri adóval vannak megterhelve. Miután az e miatt támasztott panaszoknak látszólag méltányos alapjuk van s ez az igazság rovására megyen, mely megint csak az intéző hatóságok iránti bizalmatlanságot van hivatva a népben felébreszteni és táplálni, nagy megnyugvást okozna Bodroghközön a műszaki ártérfejlesztés foganatosítása, mely az ártéri terheket ugyan végeredményében nem csökkentené, de feltétlenül elosztatná azt a

¹⁾ Egy kémény után 2 korona.

²⁾ Egy kutya után 1 korona.

hiedelmet, hogy sokaknak, kik magaslatokon és hegyeken birtokolnak, igazságtalanul kell ártéri adót fizetniök.¹⁾

A mi egyébként az ártéri terhek általános csökkentését illeti, az szorosán összefügg az administratio kérdésével s azon rendkívüli, törvényben gyökerező kedvezményekkel, melyeket a társulatok az államtól igényelhetnek és kapnak. Ez azonban egy olyan, az egész ország árterületeivel összefüggő s ma még úgyszólván ki nem alakult kérdés, melynek tárgyalása a kivándorlási mozgalommal kapcsolatban nagyon is időelöttinek látszik, azért ezt behatóbban nem tartom czélszerűnek taglalni; csupán annyit jegyzek még meg, hogy Bodroghköznek például van még ma is egy vidéke, az u. n. *Latorcza vidék*, mely 50 évi szabályozás után is most rosszabb helyzetben van, mint volt bármikor ezelőtt s ezen állapot egyedül annak lehet következménye, mert a szabályozások, sokszor az egyöntetűség rovására, mindmegannyi számos önálló társulatok által lettek foganatosítva a nélkül, hogy a szomszédos vidékek helyzete, az esetleges változásokra való tekintettel figyelembe vétetett volna. Hogy ezen körülménynek is lényeges kihatása volt a kivándorlási mozgalomra, majd később látni fogjuk. Hogy a közterhek milyen nagy mértékben nehezdednek a földmivelő nép vállára, szolgáljon tanuságul egy adózási eset, mely oly községből van véve, a hol a közteherviselés közepes mérvűnek mondható; az illető földmivelőnek Kis-Géresen van 11 hold és 913 □-ölnyi birtoka.

Ez után fizet:

1. Állami egyenes adó czimén	37 kor. 45 fillért.
2. Községi pótdadó czimén 45%-ot	16 » 85 »
3. Ártéri adó czimén	32 » 46 »
4. Kéményseprő-, ebadó, tanító, lelkész, egyházadó, stb. czimén körülbelül	20 » — »
Fizet tehát összesen közteher czimén	106 kor. 76 fillért.

Ezzel szemben mit jövedelmez birtoka? Legjobb esetben 550 koronát, melyből ha levonjuk a 106 K 76 fillért, marad neki 443 kor. 24 fillér családja fentartására. Hát a kiknek még 11 hold birtokuk sincs?

Ezen számításához, azt hiszem, nem kell több commentár.

6. Az elégedetlenségnek s így a kivándorlási mozgalom növekedésének jelentékeny tápot nyujt az u. n. mellék szolgalmányok, rászolgalások egyébként ősrégi intézménye, mely a mezőgazdaságban Bodroghközön is kevés kivétellel még általánosan gyakorlatban van; ez meg van nemcsak a nagyobb, de a paraszt-gazdaságokban is. Ezzel a nép ma már nem akar megbarátkozni; igaz, hogy sok helyen túlságos is a rászolgalás s a nép már elég számítási képességgel bír arra nézve, hogy kiszámithassa, mennyi neki a haszna, vagy kára ilyen mezőgazdasági vállalatainál. Kétségtelen azonban, hogy ezen rászolgalásokat, tekintettel a munkásviszonyokra, teljesen mellőzni nem lehet; mérsékelni azonban feltétlenül czélszerű; azon már előbb említett legfőbb orvoslási mód alkalmazása folytán egyébként, ha t. i. a nép elegendő földhöz jut, a mérsékelt rászolgalásokat

¹⁾ A műszaki ártérfejlesztés nagy költségei és egyéb akadályok tették eddig lehetetlenné ennek keresztülvitelét. Különben meg kell jegyezni, hogy a Bodroghközi Tiszaszabályozó társulat érdekeltsége a szomszéd társulatokat tekintve alacsonyabb és 20 év óta nem változott ártéri adót fizet.

szó nélkül teljesítené, mert elég józan észszel bír azt belátni, hogy ez a szokás teljesen el nem hagyható.

7. Nem megvetendő kivándorlási ok gyanánt jelentkezik végre azon állapot, melyben a bodroglói nép tetemes magán adósságai folytán leledzik. S hogy ezen okkal szemben legnagyobb a tehetetlenség is, arra majd tanulmányom végén fogok röviden rámutatni.

8. A bodroglói kivándorlási mozgalom mérséklésére felhozott különösen is két orvoslási mód: az öntözési berendezés és az olasz-czigándi vasut kiépítése. Az öntözési berendezés minden esetre jó eszme; fokozott termés és több munkaalkalom járna nyomában egyes községekben; ezt meg kell előznie azonban a paraszt minta-gazdaságok berendezésének s hogy Bodroglóról egy néhány egyén a kertészetnek minden, de különösen azon ágaiban, melyekből nálunk a bolgár kertészek oly szépen pénzelnék, okszerűen, alaposan betanítassák. Az olasz-czigándi vasut kiépítése részben munkaalkalom, de nem jelentékeny, mert a mi népünk nem szeret kubikos munkával foglalkozni; másrészt gazdasági és közlekedési kérdés, melynek kivitele azonban bővebb megfontolást igényel, mert majd minden vicinális vasut a közúthálózat rovására megy. S ez annál is inkább meggondolandó, mert Bodrogló közlekedési viszonyai nagyobbérszt kritikán aluliak; pedig jó utak nélkül jó gazdálkodási viszonyok el sem képzelhetők.

Az eddig előadottakkal jóformán ki volnának meritve az okok és javaslatok, melyek Bodroglózn a kivándorlási mozgalmat ily nagy mérvűvé tették s azt mérsékelni, esetleg megszüntetni hivatva volnának.

Csináljunk azonban most egy kis szemlét az egyes községekben, kísértük meg összehasonlításokkal, hogy már ma is tényleg van-e némi értéke azon feltételezéseknek, melyeket mint javaslatokat terjesztettünk elő s a hol ellenmondások mutatkoznak, mivel indokolhatjuk azokat?

Figyeljük meg legelőbb azon községeket, a hol a kivándorlás legcsekélyebb mérvű.

1. *Karcsa*; itt a mozgalom csak egy százalékot mutat, daczára annak, hogy a birtokviszonyok nagyon rosszak, mert csak két hold esik átlag egy családra; közlegelőjük nincs, sem háziiparuk; apró-jószágot sem tarthatnak nagy haszonnal, mert a községet három uradalom környezi, melyeknek kerülői könyörtelenül lepuffantják a tagba vetődött tyukot, libát, kacsát vagy csirkét. Hogy itt a kivándorlás a rossz birtokviszonyok, a közlegelő hiánya s a nagy tilalmazás daczára mégis csekély mérvű, annak lehet tulajdonítani, hogy nagy a munkaalkalom s bár sokszor súlyos feltételekkel jutnak is hozzá, de mindennapi kenyerük kifutja belőle.

Döntő körülmény egyébként a karcsai nép csekély mozgalmára az, hogy rendkívül szegények, kevés igényűek; földrajzi fekvésénél fogva ez Bodroglóznak legelszigeteltebb községe s itt az emberek még majdnem honfoglalás korabeli gondolkozással bírnak; a világról, annak folyásáról alig érdeklődnek, valóságos megadással viselik sorukat, mely talán legnehezebb az egész Bodroglózn. A szülőföldhöz, a hazához való ragaszkodásukért valóban megérdemelnék a legmeszebb menő méltánylást.

2. *Kis-Géres*; kivándorlás 30/o, mely határozottan az itteni arány-

lag jobb viszonyokban leli magyarázatát; egy családra átlag 61 kat. hold jut, van közlegelőjük, házi iparuk; ezenkívül a nép munkás s a keze ügyébe eső munkaalkalmat, mely a szomszédos uradalomban s szőlőhegyeken kínálkozik részükre, derekasan kihasználják. A mezőgazdasági munkák elvégzése után különösen nagy mértékben foglalkoznak gyékényfonással, de a kőfejtés és szállításból is pénzelnek. Mindazonáltal nem mondható vagyonos népnek, mert szeretnek jól élni s míg más szomszédos községekből meglehetősen kerül a királyhelmecki piacra apró jószág és egyéb háztartási czikk, ők ezekből nem sokat hoznak be, de maguk elfogyasztják.

3. *Szomotor* (3⁰/₀). Egy családra esik átlag öt hold föld, közös legelőjük van, valamint munkaalkalmuk is az ott lévő uradalomnál. Ezen községben tehát a kivándorlás csekélyebb mérve indokolható a létező jobb viszonyokkal.

4. *Alsó-Bereczki* (3⁵/₀). Itt a birtokátlag már csekély (2·3 hold), a közlegelő meg kopár s drága bérleten kénytelenek a jószágot legeltetni; a kereseti és gazdasági viszonyok se a legjobbak s nem családunk, ha feltételezzük, hogy innen a nép azért nem megy tömegesebben, mert nem képes az utiköltséget előteremteni s kisebb igényű lévén, beletörődik helyzetébe.

5. *Bodrog-Szentés* (4⁰/₀). Egy családra esik átlag 4·6 hold föld; ez tehát még tűrhető volna, bár közlegelőjük nincs, a kereseti és gazdasági viszonyok pedig rosszak; úgy tudom egyébként, hogy itt a kivándorlási mozgalom újabb keletű s most kezd nagyobb mérvet ölteni.

6. *Páczin* (4⁰/₀). Egy család átlagos földbirtoka itten 3 hold; munkaalkalom van ugyan, de nincs sem közlegelőjük, sem házi iparuk; nagyon szegények s idáig minden valószínűség szerint csak az utiköltség hiánya tartotta őket vissza, mert mint később látni fogjuk, a folyó 1903. évben nagyon sokan vándoroltak ki onnan.

7. *Bodrog-Szerdahely* (4⁰/₀). Itt az átlagos földbirtok csekély 2 hold; van azonban közlegelőjük és elegendő munkájuk kora tavasztól késő őszig; mindazonáltal a mozgalom legújabban kezd már itt is nagyobb mérvet ölteni, a mit a birtokviszonyok indokolttá tesznek.

8. *Nagy-Géres* (4⁵/₀). Egy családra jut átlag 6·1 hold; közlegelőjük ugyan nincs, sem nagyobb munkaalkalmuk, mert nagy birtok nincs a községben, de azon körülmény, hogy a meglehetősen átlagon felül még huszonkilencz 15 holdon felül bíró kis birtokos van a községben, itt a kivándorlás tulságba nem fog menni.

9. *Felső-Bereczki* (5⁰/₀). Egy család átlagos földbirtoka 4 hold; közlegelőjük, bár kicsi, de van, a kereseti viszonyok nagyon jók s téli iparüzéssel is foglalkoznak; bár itt is elférne az állandóbb téli munkaalkalom, a mozgalom csekélyebb mérve indokolva van a felforrott körülményekkel.

10. *Karád* (5⁰/₀). Egy családra jut 4 hold föld; van közlegelő s olyan munkaalkalom a községben lévő 12.000 holdat tévő uradalomnál mellékszolgálmány nélkül, a milyen nincs tán az egész országban. A kik innen eltávoznak a tengerentúlra, azokat határozottan egyedül a gazdagodási vágy hajtja. Idáig azonban még nem valami nagy eredménnyel, mert nagyon kis része a karádi kivándorlóknak küldött haza számbavehető összegeket.

Nézzük most az 5⁰/₀-on felül 10⁰/₀-ig terjedő kivándorlási mozgalmat az egyes községekben.

1. *Bodrog-Vécs* (6⁰/₀). Egy családra jut 4 hold föld; a közlegelő kevés és kopár s még bérelni sincs hol; a munkaalkalom kevés, súlyos rászorgálással; s hogy idáig még nem gondolta rá magát a község nagyobb mérvű kivándorlásra, a nagy szegénységnek tulajdonítható.

2. *Kis- és Nagy-Czigánd* (6⁰/₀). Egy családra jut átlag és pedig Kis-Czigándon 3·2 hold, Nagy-Czigándon 2·5 hold földbirtok; közlegelőjük kevés, munkaalkalmuk sem kedvező. Itt a mozgalom szintén csak a kezdetén van s hogy mégis idáig nem öltött nagyobb mérveket, oka az, mert szorgalmas nép s a munka után távolabbi helyre is elmegy; azonfelül van virágzó téli iparuk a gyékényszövés s végre földjeik jó minőségűek lévén, a káposztatermelésből, mit a sátoraljaujhelyi és a királyhelmecezi piacokra, sőt a távolabbi helyekre is szállítanak, jelentékeny keresetük van.

3. *Kis-Rozvány* (8⁰/₀). A földbirtok átlag 3 hold; úgy ezen, mint azon körülmények, hogy sem közlegelőjük, sem téli iparuk, sem elegendő munkaalkalmuk nincs, eléggé indokolttá teszik, hogy a mozgalom a 8⁰/₀-ot nemcsak hogy elérte, de az az 1903. évi adatok szerint fokozódik.

3. *Lúta* (8⁰/₀). A birtokátlag 3 hold; közlegelő van, de sok adóssággal terhelve; a kínálkozó munkaalkalom súlyos feltételekkel nyújtva; a kivándorlás mérve tehát indokoltnak mondható.

5. *Lácza* (9⁰/₀). Egy családra esik 4 hold föld; közlegelőjük van, bár kevés; munkaalkalom van; ezen községbe sok pénzt küldenek s némelyik kivándorló anyira megvagyonosodott, hogy ez nagy ösztönzésül szolgál az egyébként nem vagyontalan s inkább jobb viszonyok közt lévő község népének az Amerikába való kivándorlásra.

6. *Cseke* (10⁰/₀). A birtokos családok földátlag 3·5 hold; közlegelőjük van, de a kereseti viszonyok rosszak s télen, mint legtöbb községben, semmit sem kereshetnek s tekintve az általános lázt, ezen különben igénytelen községbelieknek sem vethetjük szemére, hogy 10 százaléki már is megritkították soraikat.

Figyeljük továbbá, hogy a 10-től 15⁰/₀-ig fokozódó mozgalomnál miként festenek az illető községek?

1. *Király-Helmece* (10·6⁰/₀). Földbirtokátlag 1·7 hold; ezen körülmény már maga is elég volna nagyobb százalék indoklására is. Ne véljük azonban, hogy egyéb feltételezések annyira kedvezőek, hogy ellensúlyozhatnák az egész Bodrogközön a legrosszabbnak mutakozó itteni birtokviszonyokat. Mert van itt például elegendő közlegelő, sőt a határ felét még ugarnak is hagyják, de a jószág juliustól kezdve már csak lézeng a kopár térségeken s szinte szerencse rá nézve, ha ősszel az időjárás istállóba szoritja; különben a téli takarmány is a lehető legsilányabb.

A kínálkozó munkaalkalom ennyi népnek alig számbavehető. Még az a csekély földbirtok is oly rossz minőségű, hogy búzát csak elenyésző kis mennyiségben termelhetnek. Az általánosan legszerényebbeknek mondható viszonyok mellett is azonban a gazdaosztály rendkívül büszke, sőt gőgös s akárkihez nem szívesen áll munkába, de nagy resignációval viseli helyzetét. Ily viszonyok mellett aztán nem is igen marad rá nézve egyéb hátra, mint hogy Amerikába menjen s biztos várható, hogy Király-Helmecezen a kivándorlási mozgalom hova-tovább nagyobb arányokban fog folytatódni.

2. *Szinyér* (12⁰/₀). Átlagos földbirtok 5 hold; közlegelő van;

munkát is kapnak nyáron, bár rászolgálással; itt tehát a kereseti és gazdasági viszonyok maradhatóságok; a nagyobb mozgalmat itt azzal indokolhatjuk, hogy Amerikából meglehetősen küldik a pénzt s így a népben a gazdagodási vágy erősebb tápot nyert.

3. *Kis-Ujlak* (12°/_o). Földbirtok-átlag 3 hold; közlegelő van, de a kereseti viszonyok nagyon rosszak voltak s e miatt mozdult ki a községnek majd minden munkabíró lakosa. De nincs is Bodrogközön még egy község, mely oly nagy eredménnyel használta volna ki az amerikai jó kereseti viszonyokat, mint Kis Ujlak!! — Bodrogköznek ezen legkisebb községe, 23 egyén, 7 év alatt 150.000 koronát keresett az új világban; tekintélyes földbirtokot vásároltak a keresett összegben s ott ma oly jó viszonyok vannak, hogy a többi községek mozgalmát előidéző számos okok ottan örök időkre elvesztették minden befolyásukat és jelentőségüket.

4. *Kis-Tárkány* (12°/_o). Egy birtokos család földátlag 3 hold; közlegelőjük nincs; a kereseti viszonyok elég kedvezőek, de különösen ez a község nagyon érzi a kicsiben való dohánytermelés megvonását s nagyobbára a szükség készíti őket a kivándorlásra, mert nagyobb és megszokott igényeiket nem képesek megcseppent jövedelmükből kielégíteni.

5. *Szent-Mária* (12°/_o). Itt a kereseti és gazdasági viszonyok rosszak; közlegelőjük van ugyan, de földet sem bérben, sem részben nem kapnak; a kivándorlás mérve teljesen indokolt.

6. *Nagy-Tárkány* (12°/_o). Földbirtok átlag csak 2 hold; közlegelőjük nincs, a mit bérlőktől jó drágán bérelnék, júniusban már nincs rajta fű; földet részben nem kapnak, de nem is vállalnak, mert rossz a termés és súlyosak a mellékszolgáltatások. A mozgalom százaléka tehát itt is teljesen indokolt.

7. *Nagy-Rozvány* (13°/_o). Földbirtok-átlag 5 hold; a marhatartási viszonyok jók, kereseti viszonyok szintén; a mozgalom mindazonáltal azért ily meglehetősen mérvű, mert a gazdaosztály itthon restel nap-számba járni s miután el vannak adósodva s másrészt gazdagodni óhajtanak, felhasználják az Amerikában kínálkozó jó kereseti viszonyokat, bár sokan eredmény nélkül.

8. *Vajdácska* (14°/_o). A birtok-átlag 3 hold; közlegelőjük van; munkaalkalmuk is; sőt téli iparral, gyékényfonással is foglalkoznak s az asszonyok ebből s az ujhelyi és sárospataki piacra szállítani szokott híres ugorkából meglehetősen pénzel; a vajdácskaiakat inkább a vagyonosodási vágy, mint a szükség készíti a kivándorlásra.

9. *Zemplén-Agárd* (15°/_o). Egy családra jut átlag 4 hold föld; közlegelőjük nincs; földet részben vállalni nem akarnak a mellékszolgáltatások miatt; a kereseti viszonyok nem rosszak s így a nagy kivándorlást, a tapasztalt eredményeken felbuzdulva, a gazdagodási vágyak is lehet részben betudni.

10. *Rad* (15°/_o). Földbirtok-átlag 3 hold; közlegelőjük rossz; bár földet kapnak részben, a kereseti viszonyok nem jók. Ilyen körülmények között alig szükséges valami nagyobb csábességgel ahhoz, hogy a nép vándorútra keljen.

11. *Ricsé* (15°/_o). Földbirtok jut egy családra 2-4 hold; közlegelő kevés; kapnak kapást részben, de sok rászolgálással s így a kereseti viszonyok nem jók; a mozgalom 15°/_o-a teljesen indokolt.

Nézzük még tovább, milyen okok játszanak ott közre, a hol a kivándorlás 15%-tól már egész 18%-ig fokozódik?

1. *Pálfölde* (16%). Egy családra jut ezen községnek amúgy is csekély határából 3 hold föld; közlegelőjük van, de a mennyiben a részben kapott földekhez is csak nagy rászolgálással jutnak hozzá s a kereseti viszonyok rosszak, a kivándorlási százalék emelésére a gazdagodási vágy csak részben lehetett betolyással.

2. *Bélyi körjegyzőség*: Bély, Dobra, Battyán, Ág-Csernő, Bacska (16.5%). Ezen községekben a földbirtok, egy-egy családra jutó átlagot számítva, a következőképen van megoszolva: Dobra 5.4, Bacska 4.5, Bély 4.7, Ág-Csernő 4 és Battyán 3 hold. Az eddig letárgyalt községekkel szemben tehát az átlag nem rosszul fest. Azonban Battyánt kivéve, a többi községnek nincs közlegelője s tulajdonképen ez a legnagyobb hátrányuk, mert itthon nem tudván legelőt kapni, többnyire Ung megyében legeltetnek; ennek aztán nemcsak az a következtetése, hogy közvetlen gondozás hiányában sok jószág pusztul el, de nem lévén kéznél az igavonó, sok véletlen kereseti alkalom kisiklik a gazda kezéből. A helyzet tehát, ha kapnának is részbeni művelésre valami kevés földet, itt is nehéz, mint Bodroghöz legtöbb községében s nem lehet csodálni, ha a nép, azon vágytól ösztönözve, hogy helyzetén gyorsan és alaposan lendítsen, nagyobb tömegekben is itt hagyja szülőföldjét.

3. *Szolnocska* (17%) közlegelőjük kevés, csupán fejsők részére; itt a gazdasági és kereseti viszonyok nagyon gyengék, mert földet részben sem kaphatnak s így munkaalkalmuk nincs. Ez elég ok arra, hogy a mai viszonyok közt »oly közel« lévő Amerikába menjenek munka után.

4. *Véke* (18%) földbirtok átlag 3.6 hold; közlegelőjük nincs; munkaalkalmuk volna s hogy itt a mozgalom más hasonló viszonyú községekkel szemben mégis oly nagy mérvű, nem csekély része van ebben a gazdagodási váagnak, melyet erősen táplál az Amerikából hozott vagy küldött jelentékeny összegekre rugó pénz.

Eljutottunk most azon községekhez, a hol a mozgalom a 20%-ot is túlhaladja. Ilyenek:

1. *Lelesz-Polyán* (23%). A földbirtok átlaga 4.6 hold s közös legelőjük is van; bár a munkaalkalom kevés, úgyszólván semmi, hajlandók volnánk feltételezni, hogy itt a kivándorlás már tetőpontját érte, ha ezt a feltevést a folyó 1903. évi, később felemlítendő szomorú adatok halomra nem döntenék.

2. *Boly*. (27%). Földbirtok-átlag csak 2 hold; a közös legelő kevés s e mellett nemcsak ezt, de a kaszálókat is a Latorcza árvize hasznavehetetlenekké teszi igen gyakran s ha mindehhez hozzáveszszük a nagyon kevés munkaalkalmat, itt a kivándorlás 27%-án csodálkozni nem lehet.

3. *Dámóc* (41%). Ezen óriási százalékot azzal indokolhatjuk, hogy egy családra átlag csak 2.4 hold föld jut, közlegelőjük nincs s a távol ungmegyei legelőkön tengetik állatjaikat s földet részben nem akarnak vállalni; e helyett inkább úgy gondolják helyzetüket javítani, hogy tömegesen vándorolnak Amerikába.

Volna még hátra két község, Perbenyik és Lelesz, a hol a kivándorlási mozgalom indokolása nehézséggel jár s a hol, mint látni fogjuk, az eddig tett javaslatok foganatba vétele sem igen tudná a kivándorlást beállítani.

4. *Lelesz*. Itt a kivándorlási mozgalom az egész Bodroghközön a legnagyobb százalékot mutatja. Az 1902. év végéig szóló adatok szerinti 52 százalékot ugyanis ma már bátran lehet venni 60 százalékra. Egy családra esik átlag 2·7 hold föld, munkaalkalom is kínálkozik s van a községnek 2000 holdon felüli közös legelő birtoka is, a mely körülmények arra a következtetésre adnak alapot, hogy itt a kivándorlás horribilis mérve nincsen elfogadható s illetve kellőleg indokolható arányban a megélhetési viszonyokkal s annál kevésbbé, mert nem egy eset van a községben, hogy a kivándorlottak itthon hagyott földeskei teljesen parlagon hevernek, a mi egészen rossz viszonyok között meg nem történnék.

A leleszi népet tehát nemcsak a szegénység, vagy a gazdagodási vágy, vagy nagyobb mérvű csábítás, de az ottani speciális viszonyok mellett felburjánzott s tisztán benső, az erkölcsi meghasonlással határos okok is készítik arra, hogy falujokat elhagyják s nagyon sokan örökre. Az erre való orvosságot csak a mindent átalakító idő, valamelyik generációnak szerencsésebb kifejlése, de ezt előzőleg a viszonyokra befolyással bíró és ható tényezőknek új irányban való megváltozása hozhatja meg.

5. Ugyancsak specialitás kivándorlási tekintetben *Perbenyik* (24%), de más szempontból, mint Lelesz. Itt a birtokviszonyok, bár a határ minősége a gyengébbek közé tartozik, aránylag elég jók (3·9 hold egy családra); van közös legelőjük s elegendő munkaalkalmuk minden mellékszolgáltatás nélkül. Az itten végbemenő szintén nagymérvű kivándorlási mozgalom nem egészen indokolható, ha csupán a beállított feltételezéseket vegyük számításba s annál kevésbbé, mert nincs Bodroghközön még egy község, mely gazdasági és socialis szempontból az egész continensen divatban lévő orvosságokkal annyira gondozva lett volna, mint éppen Perbenyik. Uradalmi és kormányi segítséggel két éven át az őszi és téli hónapokban gazdasági szakkurzus s háziipar-oktatás volt e községben, a nélkül, hogy ennek látható eredménye lett volna.¹⁾ Van hitel és fogyasztási szövetkezetük, olvasóköriük; itt van a bodroghközi jótékony nőegyesületnek középpontja s úgy ezen egyesület, mint különösen maguk az uradalmak birtokosai, saját községeikben, de különösen Perbenyiken bőkezűen gondoskodnak az arra szorulóknak gyámolításáról; s hogy ki ne feledjem, a perbenyikiek szépen jövedelmező cukorrépa-szállítással is foglalkoznak a késő őszi időkben a falu alatt levő vasuti állomásra: s mégis ömlik ki onnan a nép.

Ezen községben a kivándorlásnak majd minden okára ráakadunk. A sok ok közül, melyek már sem a szegénység, sem a szorosan vett gazdagodási vágy kategóriájába nem tartoznak, leginkább a nagyra-vágyás, jobban mondva, urhatnámság az, a mi a népet szerény falujából elszólitja. A perbenyiki kivándorlók jó részének ez a jellemvonása, mely szórványosan mutatkozik más községekben is. S bár ez minden magyarnak úgyszólván veleszületett tulajdonsága, ma még szokatlan előttünk az, hogy ez a társadalmi nyavalya már a falusi józan népre is átragadt. Ezen mozzanatnak mindenesetre jelentékeny

¹⁾ Az eredménytelenség főképp az értékesítés nehézségeiben rejlik; különben ha rendelést kapnak, még most is sokan dolgoznak s így az oktatásnak mégis van eredménye.

kihatása lesz a szociális viszonyok átalakulására, annál is inkább, mert honfitársaink Amerikából nemcsak pénzt hoznak magukkal, de eszméket is, melyeket itthon igyekeznek is aztán érvényesíteni.

Részletes munkánk után, ha egyes községekben nincsenek is nyílt ellenmondásban beállított feltételezéseink, megállapíthatjuk, hogy Bodroghözön a kivándorlási mozgalmat ugyanazon okok és körülmények, általában véve, a legkülönbözőbb mérvben idézték elő.

S nem csalatkozunk, ha feltételezzük, hogy sok helyen a mozgalom csak azért mutat aránylag kedvezőbb képet, mert még nem érte el azt a fokot, a melyen túl már csak azon oknál fogva lesz csökkenés, mert nem lesz oly emberanyag, a mely a kivándorlás kétségtelen hátrányait is elviselni képes lenne.

Erre a feltevésre nemcsak az nyújt nekünk tápot, mert az egész Bodroghözöt véve számításba, egy birtokos családra átlag csak 3-2 hold föld jut a nem mindenütt kedvező s csupán nyári, télen pedig egyáltalán semminemű munkaalkalom mellett, de azon körülmény is, hogy a mozgalom ijesztő mérvben fokozódik úgyannyira, hogy ez év (1903) szeptember végéig *csupán utlevéllel* 1151 egyén ment ki Bodroghözről; ha ehhez hozzászámítunk minimalisan csak 100 egyént, kik még az év végeig útlevelet fognak váltani s legkevesebb vagy 200 egyént olyat, a kik *útlevél nélkül* mentek ki, az 1903. évi mozgalom egymaga 1400--1500 egyénnel apasztotta Bodroghöz munkabíró lakosságát.

Ha ezen legújabb adatot hozzáadjuk az eddig tárgyalt s az unghi és szabolcsi községek leszámításával 5955 lelket tevő kivándorlottakhoz, a bodroghözi kivándorlási mozgalom ma 16°/o-ot tesz. S hogy ezen százalék, ha az orvoslás késik, csak növekedni fog, elég utalnunk arra, hogy az idáig legkisebb százaléku községekből a folyó évben és pedig *Karcáról* már 23-an, *Kis-Géresből* 30-an és *Páczinból* 59-en mentek ki Amerikába *útlevél mellett*.

Hogy végre a Latorcza árvizének is van némi befolyása a kivándorlásra, itt említen meg, hogy az ennek vidékéhez tartozó községek, nevezetesen *Lelesz* (52°/o), *Boly* (27°/o), *Lelesz-Polyán* (23°/o), *Véke* (18°/o), *Szolnocska* (17°/o), *Bacska*, *Battyán* (16-5°/o), mind nagy százalékokkal vannak képviselve s ezen helyeken a mozgalom még 1903-ban is erősen tartja magát.

Az eddig előadottakból, azt hiszem, elég világosan kivehetők mindazon okok, melyek Bodroghözön a kivándorlási mozgalmat a szükség (szegénység, megélhetőség) tekintetéből ily nagy mértékben befolyásolják s talán supponálható, hogy azok egy részének gyengítésére, esetleg elosztására a helyi orvosságokat is helyesen jelöltük meg.

Mielőtt azonban befejeznénk tanulmányunkat — visszatérve még egynehány függőben hagyott javaslat és kérdésre is — ne feledjük el egy nevezetes mozzanatra reámutatni. Ez nem egyéb, mint a népnek önnönmaga irányítása. Mihelyt ugyanis érezte, hogy itt rá nézve a megélhetés, a gyarapodás leküzdhetetlen akadályokba ütközik, nem könnyögtött, nem erőszakoskodott, de megragadta minden nagyobb zaj nélkül a kínálkozó alkalmat s vonul el innen évről-évre, mint a vándormadár.

Eleinte tudomást sem vettünk ezen önrányításról; később már szemléltük, de közönnnyel, azon hitben, hogy az csak egy mulékony

betegség, vagy mi... Hova-tovább, midőn érezni is kezdtük hatását, már elmékedtünk felette; mostanában pedig, midőn látjuk, tudjuk és mélyen érezzük, hogy fele se tréfa s hogy gazdasági, társadalmi és nemzeti érdekek egyaránt forognak kockán, már kezdjük magunkat szintén irányítani. Igaz, hogy eleinte csak gondolatokkal, majd sok szép beszéddel, de rátérünk okvetlenül a tettekre is.

Igy fogunk rájönni lassacskán, hogy ha már kimerítettük a ma módunkban álló orvoslásokat — még ha azt legcélszerűbben a Beksics Gusztáv által felvetett birtok-politika keresztülvitelével tegyük is meg — ismét csak nem állhatjuk útját a kivándorlásnak virágzó gyáripár nélkül s így erről már jóelőre kellene gondoskodni s annál inkább, mert tessék csak a kivándorlókkal szóba állani és nagyon sokan egész józan okoskodással azt hangoztatják, hogy ha nálunk gyárak volnának s lenne télen is elegendő munkaalkalom, nem menének Amerikába, ha itthon kevesebbet keresnének is.

A hiba itt csak az, hogy a milyen nehezen gondolja rá magát a nagy birtok gazdasági bajainak csökkentésére, épp olyan s talán még elzárkózottabb e részben a magyar tőke is, mely a könnyebb végét fogja a dolognak, semhogy vállalatokba bocsátkoznék s munkaalkalmat nyujtana az életre való magyar népnek.

Továbbá bár igaz, hogy a hol jó mód uralkodik, ott a közteher kisebb vagy nagyobb volta nem numerál, de vajjon lehet-e általánosan olyan jólétet teremteni, hogy a már el nem viselhető közterhek miatt széles rétegekben elégedetlenség ne támadjon s az ne fokozódjék? Be fogjuk tehát látni azt is valamikor, hogy ha óhajtjuk és elvárjuk, hogy hazánkban mindenki lehetőleg jól érezze magát, nem lesz lehetséges elzárkózni az adóreform s különösen az adóminimum kérdésének megoldásától sem, mely hogy hatással volna a kivándorlási mozgalomra, azok tudják legjobban, a kik a néppel közvetlenül érintkeznek.

Rá fogunk továbbá jönni arra is, hogy nem lehet soká közönnyel szemlélni, miként vergődik a kisgazda-osztály tehetetlenül a legdrágább adósságok iszapjában s hogy vagy olcsó s a legelőnyösebb convencióról kell részére gondoskodni, vagy még más eszközöket is kellesz igénybe venni, ha nem akarjuk azon sikereket is kockára tenni, a melyeket az által vélünk elérni, hogy őket valami úton-módon földbirtokhoz juttatjuk. S ki tagadhatná végre, hogy a miveltebb társadalmakban minden népmozgalomnak s így az előttünk végbemenő kivándorlási mozgalomnak is vannak és pedig nem jelentéktelen számban socialis vonatkozású okai is? Ám hagyjuk ezeket szunnyadni, nemcsak azért, mert ezek tulajdonképen csak közvetve ható másodrendű okok s leginkább a rossz anyagi helyzetből folynak, de azért is, mert ezeken segíteni úgy sem lehet; a socialis bajok velünk születnek s ugyanolyan hosszú életűek, mint maga az emberiség.

A kivándorlási kérdés karaktere különben is leginkább gazdasági vonatkozásokban csúcsosodik ki, ide kell tehát minden erőnket összpontosítani, a többi baj aztán enyhül önmagától is.

Még csak azt vagyok bátor megjegyezni, hogy ma már nem szorul többé bizonyításra, hogy a kivándorlási mozgalom az egész országban — a magyar vidékeken is — úgy nagyságára, mint okai és következményeire nézve oly aggasztó, hogy — a mennyiben nem a felesleg-nép vándorol ki — indokolttá válik a legradicalisabb (nem

az erőszakos visszatartásra gondolok) orvoslási módok alkalmazása is, hacsak nem akarjuk veszteg bevárni és szemlélni azon alig kikerülhető megrázkódtatásokat, melyek bennünket úgy közgazdasági, mint társadalmi, sőt nemzeti szempontból is fenyegetnek.

S épp ezen oknál fogva, bár maga a kérdés úgy egyesek s különösen dr. Hegedüs Loránt és dr. Thirring Gusztáv, mint testületek, congressusok s legközelebb a törvényhozás által is úgyszólván ki van merítve: mégis kötelessége minden hazafiasan gondolkodónak csatarendbe állani s a megkezdett nehéz küzdelemben a vezéreknek legszerényebb erővel is önzetlenül és lelkesen segélyére lenni.

Ezen tanulmányommal, melyet sok fáradság, de még több szeretettel állítottam össze azon czélból, hogy én is segítsek valamit honfitársaink visszatartásán: ha gyarlón is, azonban hazafias készséggel rovom le kötelességemnek első részletét, kérve az olvasót, hogy előfordulható hibákat, csupán a hazafias szándékot és célt tartva szem előtt, jóakarattal sziveskedjék elnézni.

